

התרבות העממית

עורך: ב"ז קדר

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

התרבות העממית - קובץ מחקרים

התרבות העממית

קובץ מחקרים

בעריכת בי"ז קדר

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' ישעיהו גפני (יו"ר), פרופ' מרדכי ברויאר, פרופ' יעקב ברנאי, פרופ' יוסף גורני,
מר צבי יקותיאל, פרופ' מרים ירדני, פרופ' יוסף טוב עסיס, פרופ' יוסף שלמון
מרכות המערכת: מעין אבינרי-רבהון

על העטיפה: קמע לבית, צבעי מים ועיפרון

מתוך: אמנות ואומנות בארץ-ישראל במאה הי"ט, מוזיאון ישראל, ירושלים 1979.

עריכה לשונית: רמה זוטא

הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

מסת"ב 7-104-227-965

מספר קטלוגי 185-371

© כל הזכויות שמורות למרכז ולמן שור לתולדות ישראל, תשנ"ז

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת רשות בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד ממוחשב: מרכז ולמן שור; לחות: מכון לאופסט - שלמה נתן

הדפסה: דפוס 'גרפית' ('גרף-חן') בע"מ

כולם בירושלים

תוכן העניינים

7	מבוא	ב"ז קדר
13	תרבות עממית ותרבות עילית: אשליית הניגודים	אסתר ורוברט כהן
31	'אלף נכנסים למקרא, יוצא מהן אחד להוראה' 'חלום הוא אחד משישים של נבואה': פעולת הגומלין בין הממסד הטקסטואלי לבין ההקשר העממי בפתרון חלומות בספרות חז"ל	מרדכי ברויאר גלית חזן-רוקם
45	'כל אשר ישנה צוואה זו, יסתיר האל פניו ממנו ביום הדין': קללות במסמכים משפטיים אנגלו-סקסיים	ברנדה דנט ורינה בוגוש
55	בורגנות או אצולה בפיסול הרומאנסקי בכנסיית המנזר בפיאסקה שבספרד	רות ברטל
75	השיח' והקהילה: חייהם הדתיים של כפריים חנבלים מאזור שכם במאות ה-12-13	דניאלה טלמון-הלר
95	ההטפה במאה ה-13 כאמצעי להפצת האמונה בכוחות המאגיים שבוידוי	ז'ני הורוביץ
111	תבנית נוף מולדתו: ניקולאוס קוזאנוס, איכרי המזול והמשפט הכפרי	גדי אלגזי
123	לבעיית מעמדה של ספרות הדרוש בתרבות ישראל בימי הביניים ובזמן החדש	יוסף דן
141	הדרשה כעדות להפצת רעיונות פילוסופיים במאה ה-15 טוב כף נחת: הדרשה באשכנז ובפולין במאה ה-16	מרק ספרשטיין יעקב אלבוים
155	ובראשית המאה ה-17 הדרשה והדרשה-בכתב כמתווכת בין התרבות הקאנונית לבין הקהל הרחב	חזה טורניאנסקי
167	תרבות הדיור של יהודי פוזנן במאה ה-17: יהודים, פולנים והרובע היהודי	אדם טלר
183	משמרות לילה במסורת היהודית: בין תרבות עממית לדת רשמית	אלימלך הורוביץ
197		
209		

	תדמית ה'תוצר הפופולארי' כמניפולציה של תרבות עילית: 'הרומן הטריטוריאלי' הגרמני של סוף המאה ה-18	רקפת שפי
225	כבעיה ספרותית	
245	'להמציא מסורת': יהודי גרמניה במאה ה-19 הרומאן הפופולארי-היהודי בגרמניה במאה ה-19 ויצירת תודעה לאומית היסטורית	שולמית וולקוב ניצה בן-ארי
257	'ולהשומעים ינעם': הררשה האורתודוקסית בארצות- הברית בין היצע רבני לביקוש עממי, 1881-1939	מנחם בלונדהיים
277	דרשה ממצעת בהגדה של פסח: עיון בדוגמת הגדה מתונים מראשית המאה ה-20	נחם אילן
305	הרובד התרבותי החסר ומילוויו: בין 'תרבות עממית רשמית' ל'תרבות עממית לא-רשמית' בתרבות העברית הלאומית בארץ-ישראל	יעקב שביט
327	הלוויות לאומיות בצרפת בעידן השעתוק הטכני הפטורזים והפאשיום האיטלקי: עילית, ממסד ופוליטיקה של תרבות	אבנר בן-עמוס דוד אוחנה
347	השפעת האמנות העממית על הסוריאליזם: הרומאנים בקולאז' של מקס ארנסט	חיים פינקלשטיין
363	הסרט הקומי הנאצי כמסמך בהיסטוריה חברתית של תרבות עממית וממסדית	משה צימרמן
387	דפוסים ותהליכי מיסוד של מוסיקות מסורתיות אחדות במאה ה-20	אמנון שילוח
405		
423		מפתח כללי
435		
444		רשימת המשתתפים בקובץ

מבוא

התרבות העממית (popular culture, culture populaire, Volkskultur), שאסופת מאמרים זו מוקדשת לה, הינה ברייה חמקמקה. כמה סיבות לכך.

ראשית, התרבות העממית נתפסת על פי רוב כתרבותן של השכבות הנמוכות, או המדוכאות, או הלא-מלומדות; ואולם, במקרים רבים עד מאוד אין בידינו עדויות ישירות על תרבותן, או תרבויותיהן, של שכבות אלה בעבר, ולכן עלינו ללמוד על כך מתוך עדויות שמקורן בבני העילית השלטת, ומכל מקום המלומדת. משמע, ידיעותינו על התרבות הקרויה עממית שאובות לרוב ממקורות שאינם עממיים, או אף עוינים לעממיות. ידיעות מתוכות או מסוננות שכאלה משמשות בסיס בעייתי למי שבא לזהות ולאפיין את תרבותן של השכבות הנמוכות בתקופות-עבר שונות.

שנית, המחקר של עשרות השנים האחרונות מצביע על כך שהתרבות העממית נוטה לקלוט יסודות מן התרבות הגבוהה (או: התרבות העילית, או: התרבות המלומדת), ולפעמים עיקרה של התרבות העממית מורכב משרידיה של תרבות גבוהה, אשר ירדה מגדולתה ונדחקה בידי תרבות גבוהה חדשה. במקביל לכך מעיד המחקר על חדירתם של יסודות מן התרבות העממית אל התרבות הגבוהה, ולפנינו אפוא תמונה של ניידות מתמדת. אף תהליכים אלה מקשים על זיהויה של התרבות העממית, שהרי אפשר לטעון שבכל רגע נתון מהווה היא תערובת של יסודות עממיים וגבוהים.

שלישית, ידוע שבני עילית יוצרים לא-פעם תכנים תרבותיים בעבור בני השכבות העממיות ומתאמצים להחדירם בניהם. עולה אפוא השאלה, האם התרבות העממית היא תרבות של השכבות הנמוכות, או תרבות בעבור השכבות הנמוכות, או שמא צירוף של השתיים; בשני המקרים האחרונים, יש להוסיף ולשאל על טיב הקשרים בין התרבות העממית לתרבות ההמונים (mass culture).

רביעית – וזו כמדומני הסיבה היותר מעמיקה לחמקמקותה של התרבות העממית – אפשר להטיל ספק בעצם החפיפה שבין התרבות העממית לבין השכבות החברתיות הנמוכות או הלא מלומדות, כמו גם בין התרבות הגבוהה לבין העילית החברתית. נראה שיש בסיס לטענה שהתרבות העממית משוקעת בכל אחת משכבות החברה, אף כי במידות שונות, וכיוצא בזה לגבי התרבות הגבוהה (לאור זאת, ראוי להימנע מן ההנגדה 'תרבות עממית/תרבות עילית', הנגדה שמסתברת ממנה חפיפה בין קטגוריה תרבותית לקטגוריה חברתית, ולאמץ תחת זאת הנגדה כגון 'תרבות עממית/תרבות ממסדית',

אשר באה להבליט כי לפנינו מערכות ערכים שהקשר ביניהן לבין המידרג החברתי אינו נתון או קבוע; אדרבה, טיבו של הקשר בין קטגוריות תרבותיות לחברתיות ראוי לו שישמש נושא מרכזי למחקר. יתרה מזאת, שמא מצויה בכל אדם ואדם מידה של תרבות עממית ומידה של תרבות ממסדית, כאשר אדם נבדל מזולתו, במישור זה, על פי התערובת (או התרכובת) הסגולית שלו שבין העממי לממסדי? ואם כך הדבר, שמא אין לדבר כלל על 'תרבות עממית' אלא על שכבת תודעה תשתיתית, כעין Id קולקטיבי אשר מצוי בכלנו, אף כי במידות שונות, בבולטות המתגוננת על פי הנסיבות?¹ אולם, חמקמקותו של נושא אינה גורעת בהכרח מן ההתעניינות בו, וכך היתה התרבות העממית למוקד חשוב של המחקר בעשרות השנים האחרונות. כמה עבודות בנושא זה אף זכו לקהל קוראים חורג בהרבה מחוגם של היסטוריונים מקצועיים, ודי להזכיר את 'הגבינה והתולעים' מאת קארלו גינזבורג, שהפיע בשנת 1976, ואת 'מונטאיו' מאת עמנואל לרוא' לדורי, שראה אור שנתיים אחר כך. הראשון מתאר את תמונת עולמו של טוחן איטלקי בן המאה ה-16, והשני את חייהם של בני כפר צרפתי בראשית המאה ה-14.

אסופת המאמרים הנוכחית מבוססת על הרצאות שהושמעו בכנס השנתי ה-15 להיסטוריה, אשר נערך ביוני 1991 מטעם מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל והחברה ההיסטורית הישראלית, תחת הכותרת 'תרבות עממית ותרבות ממסדית'. הכנס היה ראשון מסוגו בארץ, וההשתתפות הנרחבת העידה על העניין הניכר בנושא. הכנס התייחד בכך שכל מי שחפץ לארגן מושב על סוגיה במסגרת הנושא הכללי, ניתן לו לעשות כן; תלמידי תואר שני או שלישי יכלו להציג את תוצאות עבודתם; וגם מי שאינם היסטוריונים הוזמנו לשאת את דברם. כתוצאה מכך התקיימו בכנס עשרים ואחד מושבים, שבהם הושמעו שישים ושלוש הרצאות: שתיים-עשרה מהן ניתנו על-ידי תלמידים, ולמעלה משליש – על-ידי אנשים שאינם חברים בחוגים האוניברסיטאיים להיסטוריה, אלא בחוגים לספרות, לקומוניקציה, לתולדות האמנות, לקולנוע, למוסיקולוגיה, ועוד. אכן, מקצוע ההיסטוריה קשור היום קשרים חיוניים לכל התחומים האמורים (וכן לכלכלה, לסוציולוגיה, לאנתרופולוגיה, לדמוגרפיה, לגיאוגרפיה, ועוד ועוד). על כן עלינו, ההיסטוריונים ה'מקצועיים', לשקוד על רביישיח מתמידים עם העוסקים בשאלות היסטוריות במסגרת דיסציפלינות אלה, ולראות בהם חברים מן

1 חשיבתי בנושא זה הושפעה בראש ובראשונה על ידי: A. Gurevich, *Medieval Popular Culture: Problems of Belief and Perception*, transl. J.M. Bak and P.A. E.M. Peters, 'Religion של מסתו של Hollingsworth, Cambridge 1988 [1981] and Culture, Popular and Unpopular, 1500-1800', *Journal of Modern History*, 59 (1987), pp. 317-330

המניין בקהילייתנו. כדי להמריץ רביי־שיח אלה ראוי ליזום קונגרסים היסטוריים פתוחים, ללא כותרת מרכזית יחידה, שבהם יוכל כל אדם (בין אם הוא חבר בחוג היסטורי ובין אם לאו) לארגן מושב כרצונו, בכפוף לתקנות מינהליות כלליות. כנס יוני 1991, שחשף את מידת העניין בנושא התרבות העממית, העלה אל פני השטח גם מספר בעיות. ראשית, התברר שטרם התאזרה בתוכנו מינות אחיד בתחום זה: רוב המרצים תרגמו את המונח 'popular culture' כ'תרבות עממית', אבל נמצאו גם מי שבחרו לתרגמו כ'תרבות פופולארית', כשהמונח 'תרבות עממית' משמש עבורם תרגום ל-'folk culture'. לי נראה, שבמקרה זה ראוי להטות אחרי הרבים, שהרי המלה הלטינית 'popularis' מציינת 'של העם', ואילו בעברית המדוברת השתרשה המלה 'פופולארי' במשמעות של 'מקובל', או אף 'אהוד'. עם זאת, לא ראיתי לנכון להכריע בעניין זה, ועל כן בכמה ממאמרי קובץ זה מופיע המונח 'תרבות פופולארית'².

בעיה אחרת שנחשפה בכנס היתה ההזדקקות הדיפרנציאלית לדיונים העקרוניים בשאלת התרבות העממית, דיונים המצויים כיום בספרות המקצועית בשפע. התרשמתי שההזדקקות לדיונים אלה היתה נרחבת ושיטתית יותר בקרב המרצים שבאו מן החוגים הלא־היסטוריים; ואם אמנם כך הדבר, הרי שלפנינו חולשה מבנית שיש לתת עליה את הדעת. על כך נוספה בעיה אחרת, אפשר משולבת בקודמתה, והיא שמץ של זלזול בנושא התרבות העממית, זלזול שבא לידי ביטוי בכמה מקצות המחנה שלנו. כך, למשל, מצא לנכון אחד הדוברים במושב הפתיחה להצביע על הפער בין הימים שעברו עלינו או לבין נושא הכנס: מצד אחד, כך נאמר, תהליכים כבירים ומסעירים, כמו התפרקותה של אימפריה אדירה, היא ברית המועצות, והתמוטטותה של שיטה פוליטית שחתרה להשתלטות כלל־עולמית; ומצד אחר – תרבות עממית, שהיא בגדר – אני מצטט – 'עניינים שבהנאה'... בדומה לכך, כשבדיון המסכם צוין שכארבעים אחוז מבין המרצים בכנס היו נשים, הפטיר אחד המשתתפים, שאחוז גבוה זה הוא, מן הסתם, פועל יוצא של הנושא, 'תרבות עממית, פולקלור...'. ראוי להזכיר למי שחושב כך, שיש הסבורים כי דווקא חקירת התרבות העממית מסוגלת להיות פורה יותר, בכמה מובנים חשובים, מחקירת התרבות הגבוהה. כך, למשל, כותב היידן וייט (העורך אנאלוגיה בין היחס: תרבות גבוהה/תרבות עממית, לבין היחס: השפה על־פי המדקדקים/לשון הדיבור הקונקרטי):

התרבות העממית... משקפת את הנוהג הממשי של מערכת חברתית נתונה בצורה מיידיית יותר משעושה כן התרבות הגבוהה או התרבות העילית... שלא

2 בדומה לכך לא פסלתי את המלה הקלוקלת 'ז'אנר', החביבה משום מה על חוקרי הספרות שלנו, אף שזה מכבר נמצאה לה מקבילה עברית.

כמו התרבות הגבוהה, על האסטרטגיות המורכבות והטקסיות שלה להדחקה, לסובלימציה, ולהטיה של המחשבה או הרגש מנושאם האמיתי, הרי התרבות הנמוכה או העממית הינה הרבה יותר פתוחה לניתוחי-שטח, החושפים את הדפוסים המבניים אשר מאחדים את גילוייה השונים בתפקודם כיסודותיה של מערכת תקשורת יחידה.³

יתר על כן, תהליכים פוליטיים כבירים אינם מתרחשים במנותק מן המישור התרבותי, ואי-אלה מהם עשויים להתבאר כנובעים, בין השאר, משינויים באיזון שבין תרבות עממית לתרבות ממסדית.

מספר מאמרים בקובץ הנוכחי מתייחסים לצדדים העקרוניים של הדיון בתרבות העממית. המסה הפותחת של אסתר ורוברט כהן מוקדשת כולה לבירור הקשרים שבין תרבות עממית לתרבות עילית בתור שכאלה. שני המחברים מציעים הגדרות וסוקרים את העיסוק בנושא, תוך שהם פורשים יריעה כרונולוגית שראשיתה באתונה הקלאסית וסופה בימינו אלה, ובוחנים תופעות כה שונות כטקסים להצלת עדריו של כפר, קרבנלים, משחקי כדורגל ורומאנים בלשיים. ואולם, התייחסויות לממדיו העקרוניים של הנושא מצויות גם בשורה של מאמרים העוסקים בנושאים ספציפיים: כך הדבר בעיקר בעבודותיהם של גלית חזן-רוקס, ברנדה דנט ורינה בוגוש, רות ברטל, ז'ני הורוביץ, גרי אלגזי, אלימלך הורוביץ, רקפת שפי, שולמית וולקוב, אבנר בן-עמוס, דוד אוחנה, משה צימרמן ואמנון שילוח. ההשוואה בין נקודות ראות עממיות ללא-עממיות, ובחינת קשרי הגומלין שבין העממי לשאינו עממי, עומדות במרכזם של מרבית המאמרים. שבעה מתוכם – אלה של ז'ני הורוביץ, יוסף דן, מרק ספרשטיין, יעקב אלבוים, חוה טורניאנסקי, מנחם בלונדהיים ונחם אילן – עוסקים בדרשה, שאפשר לראותה כמשקפת תכנים עממיים, אך גם כמתווכת תכנים 'גבוהים' עבור הקהל הרחב. שאלת יצירתם המכוונת של נוהגים, טקסים וטקסטים אשר נועדו לשמש את הקהל הרחב נדונה במאמריהם של שולמית וולקוב, ניצה בן-ארי, יעקב שביט, אבנר בן-עמוס, דוד אוחנה, משה צימרמן ואמנון שילוח. שביט מציע להבחין בין 'תרבות עממית רשמית', זו שמוסדות ואישים דואגים להפצתה ולהנחלתה, לבין 'תרבות עממית לא-רשמית', זו הבנויה רכיבים אותנטיים.

המאמרים בקובץ נבדלים זה מזה בפרקי הזמן שהם מטפלים בהם: מרדכי ברויאר ויוסף דן מתפרסים על מאות שנים רבות וברנדה דנט ורינה בוגוש מביאות דוגמאות

3 ראו: H. White, 'Structuralism and Popular Culture', *Journal of Popular Culture*, 1973-1974, pp. 759-775. המובאה מופיעה בעמ' 771.

מתוקי חמורבי ועד למקומון הירושלמי 'כל העיר'; מאמרים אחרים מתמקדים בתקופות קצרות בהרבה. מאמרים רבים באים להציע סינתזה על סמך מקורות ידועים, ואילו אחרים מציגים מקורות שטרם נודעו: בין האחרונים בולט מאמרה של דניאלה טלמון-הלר, המתאר את חייהם של כפריים באזור שכם במאה ה-12 על סמך כתבי-יד דמשקאיים שטרם פורסמו. המאמרים נבדלים גם מבחינת המישלבים הלשוניים, מן העברית הלמדנית, הקרובה למקורות שבהם היא עוסקת, ועד לעברית הדומה לשפת העיתון היומי.

חובה נעימה לי להודות לגב' רמה זוטא, העורכת הלשונית של הקובץ, שהקפידה לשמור על המישלב האישי של כל מחברת ומחבר; לגב' מעין אבינר-דבון שטרחה הרבה על ריכוז המאמרים, ולמר יחזקאל חובב שהביאם לדפוס. תודה מיוחדת למר צבי יקותיאל, מנהל מרכז זלמן שזר, על התמיכה והעידוד. כן ברצוני לחזור ולהביע תודתי לחבריי בוועדה המארגנת של הכנס השנתי ה-15 להיסטוריה, והם הפרופסורים אסתר כהן וראובן בונפיל, ד"ר אלימלך הורוביץ, מר צבי יקותיאל וגב' ג'ני אויורט. יבואו כולם על הברכה.

ב"ז קדר

הר הצופים, ו' באלול תשנ"ה

תרבות עממית ותרבות עילית: אשליית הניגודים*

אסתר ורוברט כהן

א. הגדרות

הקשרים שבין תרבות עממית לתרבות עילית הם כה רחבים, עד שלא ניתן לעמוד אלא על אפס קצהו של הנושא באסופת מאמרים אחת; שכן התרבות כוללת את כל קשת הביטויים של המין האנושי, החל בקדרות ובאריגת בדים וכלה בפילוסופיה ובמדעים. למזלנו, אין בעברית שתי מלים המקבילות לשתי המלים הלועזיות culture ו־civilization, ועל כן נחסך מאתנו ויכוח עקף על ההבדלים שביניהם. בכל שפה אירופית קיבלו שני המושגים כאחד נופך משמעותי שונה והגדרות שונות, במסורת הגרמנית, מחד גיסא, ובמסורת האנגלית־הצרפתית, מאידך גיסא.¹ על־פי רוב, ההבחנה בין שני המושגים היא בין התרבות התומרית לתרבות הרוח; זוהי הבחנה עקרה בעיני ההיסטוריון, ואף מסוכנת למדי.² שכן אם תרבות היא עובדה חברתית כוללת, החובקת את כל התחומים, הרי שאי־אפשר לתחום גבול מלאכותי בין ספרות לבין ארכיטקטורה או טכנולוגיה, למשל.

א"ל קרובר וק' קלקהוהן, שבדקו את משמעות המושג תרבות (Culture), מצאו כשלוש־מאות הגדרות שונות; והמדובר הוא במושג שהופיע אך ורק בשלהי המאה ה־18 בגרמניה, ומשם התפשט לאירופה כולה. אמנם המושג 'ציביליזציה' עתיק יותר, והופיע כבר בצרפת של המאה ה־16, אך משתמשים בו בעיקר מאז הופיע המושג המקביל, Culture.³ שפע זה של הגדרות מעניק לנו את החופש לבחור את ההגדרה המתאימה

* מאמר זה מבוסס על הרצאת הפתיחה של כנס החברה ההיסטורית בקיץ תשנ"א. הגם שהרצאה זו נישאה בפי אסתר כהן, הרי תוכן הרברים, הרעיונות וניסוחם הם פרי עבודתם המשותפת של שני המחברים. הואיל והביבליוגרפיה בנושא זה רחבה מכדי שניתן יהיה לצטט יותר מאשר שמץ ממנה, כל מראי־המקום כמעט אינם אלא בבחינת דוגמה אחת מני רבות.

J. Huizinga, *In The Shadow of Tomorrow*, London 1936, pp. 39–40

R.K. Merton, 'Civilization and Culture', *Sociology and Social Research*, 21 (1936), pp. 103–113

A.L. Kroeber & C. Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York 1952, p. 291

התרבות העממית

התרבות העממית היתה למוקד חשוב של המחקר בעשרות השנים האחרונות. אסופת מאמרים ראשונה בעברית על נושא זה מוגשת בזאת לקהל הקוראים. הקובץ כולל מאמרים שנכתבו בידי מומחים להיסטוריה, ספרות, קומוניקציה, תולדות האמנות, מוסיקולוגיה ועוד. לפנינו אפוא מגוון של היבטים ושיטות.

מחקר התרבות העממית ניצב בפני קשיים רבים. ראשית, תרבות זו נתפסת בדרך כלל כתרבותן של השכבות הנמוכות, המדוכאות, הלא-מלומדות, ואולם במקרים רבים מאוד אין בידינו עדויות ישירות על תרבותן של שכבות אלה בעבר, ולכן עלינו ללמוד על כך מתוך עדויות שמקורן בבני העלית השלטת, שנית, קיימת השפעה הדדית בין התרבות העממית לתרבות הגבוהה, וקשה לבודד מאפיינים עממיים מובהקים. שלישית, קשה לדעת אם התרבות העממית המוכרת לנו היתה עממית בפועל, או שמא אינה אלא תרבות שהשכבות הגבוהות ניסו לעצב רביעית, אין בהכרח חפיפה בין תרבות עממית לשכבות נמוכות, וייתכן שהתרבות העממית משוקעת בכל שכבות החברה. הרף קשיים אלה, העוברים כחוט השני לאורך הקובץ שלפנינו, גברה ההתעניינות בנושא. מהיבטים שונים ומגוונים.

בקובץ נדונים צדדיו העקרוניים של הנושא: קשרי הגומלין בין העממי לשאינו עממי; מעמדה של הדרשה כמשקפת תכנים עממיים וכמתוכנת תכנים 'גבוהים' עבור השכבות הנמוכות; ובעיית יצירתם המכוונת של נוהגים, טקסים וטקסטים שנועדו לשמש את הקהל הרחב. מאמרי הקובץ נבדלים זה מזה בפרקי הזמן שהם מטפלים בהם: אחדים סוקרים תקופה ארוכה, בעוד אחרים מתמקדים בפרק זמן קצר. אחדים מציעים סינתזה על סמך מקורות ידועים, ואחרים מציעים מקורות חדשים, השופכים אור על נושאים שטרם נודעו.

עורך הקובץ הוא ב'ז קדר, פרופסור להיסטוריה באוניברסיטה העברית. בין ספריו: *Crusade and Mission* (Princeton U.P. 1984); *Merchants in Crisis* (Yale U.P. 1976); *Crusade and Mission* (Princeton U.P. 1984); מבט ועוד מבט על ארץ-ישראל: תצלומי-אוויר מימי מלחמת העולם הראשונה מול תצלומים בני זמננו (יד יצחק בן-צבי והשרד הבטחון - ההוצאה לאור 1991).

דאנקוד 185-371